

Osvrti, prikazi, recenzije

Prikaz

Crkva i država u društvima u tranziciji

Zbornik radova, ur. Ivan Grubišić

Split, Hrvatska akademska udruga, 1997., str. 243.

Susret s knjigom ovako snažnog naslova *“Crkva i država u društvima u tranziciji”* izaziva i prvu snažnu asocijaciju — da govoriti o Crkvi i državi znači govoriti o moralu i politici. To je ujedno susret s najvećom temom društvenih znanosti, uvijek aktualnom, budući da su i Crkva i država one točke u kojima se i iz kojih se kristalizira ljudska povijest, ljudska sudbina, podjednako u svojoj uzvišenosti i u svojoj tragičkoj dimenziji.

U različitim povijesnim okolnostima i izazovima vremena, i Crkva i država su ponekad isto, a najčešće različito i u skladu s dominantnim vrijednostima, dogmama i ideologijama, odgovarale na krucijalna pitanja vezana za sam smisao ljudske egzistencije i općeg dobra. Ali, jedno je uvijek prevladavalo, da su i jedna i druga, dakle i Crkva i država, zajednice ustanovljene od čovjeka i za čovjeka te da je suradnja na dobro čovjeka jedini razlog postojanja i Crkve i države.

U Zborniku koji je pred nama niti jedan autor nije mogao izbjeći netom spomenuto opće mjesto kojim se definira svrha i smisao Crkve i države jučer, danas i sutra. Petnaest autora i vrlo eminentnih stručnjaka iz područja sociologije, politologije, sociologije religije, prava i teologije iz zemlje i inozemstva (F. Šanjek, Bono Zvonimir

Šagi, Š. Marasaović, I. Grubišić, G. Kuenzlen, B. Lukšić, S. Zrinščak, J. Jukić, D. Šimundža, J. Jelenić, M. Tomka, S. Ferrari, M. Valković, E. Čimić, S. Vrcan) dali su posebnu vrijednost ovom zborniku koju vidim u bogatstvu pristupa i interpretacija novih uloga i zadaća, jedne i druge institucije u zemljama u tranziciji, čiji narodi u manje ili više ekonomski sumornim svakodnevicama oči drže uprte u svoje duhovne i svjetovne autoritete.

A koje su to nove uloge i zadaće?

Njih prije svega treba sagledavati kroz činjenicu da je padom komunističkog sustava ostvarena politička pretpostavka za ostvarenje principa: “Slobodna Crkva u slobodnoj državi” i, drugo, da se i Crkva i država moraju unutar sebe definirati i redefinirati s obzirom na izazove i zahtjeve demokracije. Stoga ću ukratko podsjetiti što znači slobodna Crkva i kako se danas operacionalizira demokracija.

U *Manifestu austrijskih katolika* iz 1952. stoji: “... Slobodna Crkva znači: nema povratka državnoj Crkvi prošlih stoljeća, koja je degradirala vjeru na svojevrsnu nadgradnju državnog ustroja i koja je naraštaje svećenika odgajala u negativne državne namještenike. Nema povratka savezu prijestolja i oltaru koji je uspavljivao savjest vjernika te ih činio slijepim za opasnosti unutarnjeg presahnuća. Nema povratka zaštitništvu jedne stranke nad Crkvom, koje je svojom vremenskom uvjetovanošću možda bilo nužno, ali je stotine tisuća otuđilo od Crkve. Nema povratka onim nasilnim pokušajima da se ostvare kršćanska temeljna načela na čisto organizacijskoj i državnoj osnovi. Ali slobodna Crkva ne znači Crkvu sakristije ili katoličkog geta; slobodna i na sebe samu oslonjena Crkva znači crkvu otvorenih vrata i raširenu ruku suradnje sa svima:

— na suradnju s državom o svim pitanjima koja se tiču braka, obitelji i odgoja,

— na suradnju sa svim staležima, skupinama i usmjerenjima u svrhu postizanja općeg dobra,

— na suradnju sa svim vjeroispovijestima na osnovi zajedničkog vjerovanja u život Boga, suradnju sa svim duhovnim strujanjima, svim ljudima koji su voljni boriti se sa Crkvom za istinski humanizam, za slobodu i dostojanstvo ljudi.”

I najnovija učenja o odnosu Crkve i države, koja se temelje na tekstovima Drugoga vatikanskog sabora, “*Gaudium spes*” i “*Dignitatis humanae*”, donose smjernice koje upućuju na potrebu:

— neovisnosti i autonomije Crkve i političke zajednice,

— pravne sigurnosti za vjersku slobodu, pojedinačnu i kolektivnu, te slobodu Crkve,

— odricanja sa strane Crkve privilegiranog tretiranja, i

— zdrave suradnje između Crkve i političke zajednice, jer su i jedna i druga u službi iste ljudske osobe.

Idealan odnos bio bi “*složne suradnje uz obdržavanje obostrane samostalnosti i autonomije*”, za što su potrebite političke pretpostavke, kao što su decentralizacija moći i načelo supsidijarnosti, pod kojim se misli na vertikalnu diobu moći, a to znači da ono “što može niži, neka ne preuzima viši”.

Kako Crkva tako ni država nije jedan čovjek, ni grupa ljudi, niti stranka, nego skupnost odnosa i demokratskih ustanova koje su, kao što su to mnogi religiozi, sociolozi i filozofi već ustvrdili, s kraja ovog stoljeća obilježeni etičko-moralnom krizom. Erozijska vjerske imaginacije, kriza morala i demokracije bit su političke misli s kraja XX. stoljeća, što je, kako argumentira Brzezinski, ovom stoljeću dalo apokaliptičnu

viziju. Međutim, i “komunistički brodolomci” traže ideal na Zapadu kao društvu “permisivnog izobilja”, kao onom kojem se teži. A to je društvo u kojemu je sve dopušteno i sve se može imati, bez obzira na to je li zaslužno. Gospodarske nedaće Istoka, nezaposlenost, socijalna bijeda, nizak životni standard, stvaraju militantnu žudnju za plodovima obilja i sve prisutniju sklonost da se odbace moralna ograničenja filozofije “brzog bogaćenja”. Kao da više nema potrebe razlikovati dobro i zlo — najvažnija je razlika između “zakonitosti” i “nezakonitosti”, pa tako pravni sustav postaje zamjena za moralnost i za Crkvu kao najvažniju za određivanje te moralnosti. A demokracija kao pravni sustav uspostavlja tek “proceduralnu moralnost” koja je utemeljena na vanjskim pravilima, prema kojima se upravlja ponašanje ljudi. Zato je Hayek s pravom uskliknuo: “Ako demokracija znači neograničenu volju većine, onda ja nisam demokrat!”

Međutim, izvorni koncept demokracije, kao i kršćanski humanizam, zna da osim pojedinca nema nijednoga drugog političkog subjekta; postoje samo pojedini ljudi sa svojim životima, pa su jedino opravdane političke ustanove one koje održavaju okvir slobode, tj. one koje pridonose očuvanju individualnih sloboda i prava. Svi oni društveni sustavi koji su nedostatke demokracije “kompenzirali” političkom desubjektivizacijom pojedinca u ime nekih drugih, viših svrha, završili su u jednom od oblika političkog autoritarizma i totalitarizma.

Demokratski proces, kao izazov Crkvi i državi treba stoga razumjeti kao stalnu i nikad posve izvjesnu i dovršenu “igru mogućnosti” što je ljudi iskazuju u svom reaktivno autonomnom djelovanju, ne gubeći iz vida etičke principe kao temelj dobrog društva i demokratski uređene političke zajednice.

Naša nedavna prošlost pokazala je da se energija svih balkanskih naroda usmjerava na tvorbu države i nacije kao

suverenog poretka koji, to valja reći, počesto vlada s onu stranu morala i na etici zasnovane politike. Proces demokratizacije u takvom slučaju ne zbiva se kao proces adaptacije države na narod (kao u Engleskoj ili Americi), nego kao proces adaptacije naroda na državu. Stoga se kao istinski gubitnici u novonastalim poretcima nalaze pojedinci, sa svojim zasebnim životima.

Danas se pred Crkvu i državu postavlja zahtjev istovjetan antičkom modelu demokracije, a to je — kako u novonastalim povijesnim prilikama definirati dobro i zlo, pravo i moral, istinu i pravednost, kako bi se zaštitila ljudska osoba te sačuvao moralni i svjetovni autoritet i ugled jedne i druge institucije.

Svi oni koji osjećaju amoralitet svakodnevice, koji su razočarani postkomunističkom demokracijom i koji se pitaju kuda idemo i što nam je činiti, u svakom od tekstova ovoga zbornika, a ne izdvajajući nijednog posebno, mogu naći kvalitetno i poučno štivo, iskričave misli i mudra razmišljanja o jednom vremenu u kojem beskompromisno treba izgraditi vrijednosni sustav, trajniji i od Crkve i države, koje su i same kao institucije prolazne, ali je ne-prolazna nada malog čovjeka da jedino uz njihovu pomoć može naći odgovore na pitanja o smislu življenja. Zato ovaj zbornik bez zadnjih misli preporučujem onima koji su se oslobodili straha i koje nije napustila nada.

Erma Ivoš

Prikaz

Jürgen Habermas

Die Einbeziehung des Anderen Studien zur politischen Theorie

Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1997., 408 str.

Knjiga *Die Einbeziehung des Anderen* zbirka je članaka Jürgena Habermasa (1929.) nastalih u vremenu od 1992. godine, nakon objavljivanja knjige *Faktizität und Geltung*. U njima se on bavi izrazito aktualnim pitanjima političke teorije koja se tiču svakoga, a ne podnose jednostavne odgovore.

Die Einbeziehung des Anderen podijeljena je u šest dijelova: *Koliko umski je autoritet trebanja? Politički liberalizam — rasprava s Johnom Rawlsom, Ima li nacionalna država budućnost? Ljudska prava — globalna i unutardržavna, Što znači "deliberativna politika"* te *Prilog k "Faktizität und Geltung"*. Sve njih kao svojevrsni *liaison* povezuje pitanje o tome kakve posljedice proizlaze iz univerzalističkoga sadržaja republikanskih načela, i to za pluralistička društva u kojima se poštavaju multikulturalne suprotnosti, zatim za nacionalne države koje se priključuju u nadnacionalne jedinice te za građane svjetskoga društva koji iza svojih leđa bivaju ujedinjavani u nedovoljnu zajednicu rizika.

U prvom dijelu knjige *Koliko umski je autoritet trebanja*, Habermas daje genealogično razmatranje o kognitivnom sadržaju morala. Time želi obnoviti moralni diskurs. On zastupa umski sadržaj morala jednakog uvažavanja za svakoga (jedermann) i opće solidarističke odgovornosti jednoga za drugoga. Važenje toga morala ne odnosi se samo na istovrsne nego i na osobe različitosti ili drugoga u njegovoj različitosti.

Moralna zajednica konstruira se isključivo preko ideje ukidanja (*Abschaffung*) diskriminacije i patnje te uključivanja najmarginaliziranijih u uzajamnu obzirnost. Uključivanje drugoga (*die Einbeziehung des Anderen*) ne znači uključivanje u vlastito i zaključavanje od različitog. *Die Einbeziehung des Anderen* mjerilo je za moralnu zajednicu koja mora ostati otvorenom za svakoga — također i za one koji su međusobno stranci i hoće ostati stranci. Kao problem, postavlja se pitanje valjanih normi takve zajednice. Valjanost smiju zahtijevati samo one norme koje u praktičnom diskursu mogu naći zajednički neprisljeni pristanak svih pogodnih (11.-64.).

Drugi dio knjige *Politički liberalizam — rasprava s Johnom Rawlsom* sadrži *tentativnu* raspravu Habermasa s Rawls-ovom teorijom pravednosti. Habermas smatra da Rawlsova *A Theory of Justice* znači prijelomni trenutak u novijoj povijesti praktične filozofije, jer su njom rehabilitirana dugo godina potisnuta moralna pitanja. To i jest najveći doprinos Rawlsova djela. Rawls uzima svakoga čovjeka kao svrhu i Habermas se slaže s time, no istovremeno smatra da se promišljenijom argumentacijom teorija pravednosti može postaviti tako da njezina snaga dobije na valjanosti. Habermasovi prigovori Rawlsu tiču se poglavito oblika prvobitnog stanja, za koje on, sa stajališta nestranačkoga prosuđivanja, sumnja da je prikladno osigurati deontološki shvaćenu pravednost. Nadalje, čini se da Rawls svjetonazorsku neutralnost svoje koncepcije pravednosti želi kupiti njezinim kognitivnim zahtjevom za valjanošću. Na poslijetku, što više Rawlsov građanin podiže “veo neznanja” i prihvaća stvarni oblik od krvi i mesa, dublje se zapeleće u hijerarhiju već institucionaliziranog poretka u kojem je ustav *sedimentarno* ponuđen. Budući da građani ne mogu ustav pojmiti kao projekt, takva koncepcija bi dovela do ograničavanja sfere političkoga. Drugim riječima, sve bi služilo samo održanju

političke stabilnosti. Habermas drži da takav način čitanja Rawlsa ne daje autorovu pravu intenciju, ali odaje neželjene posljedice (65.-127.).

Treći dio *Ima li nacionalna država budućnost?* trebao bi pridonijeti razjašnjavanju kontroverze koja je iznova zaživjela u Njemačkoj nakon ponovnog ujedinjenja. Habermas tu razvija postavku iz svoga ranijeg eseja *Staatsbürgerschaft und nationale Identität*. Radi se o tome da se iz romantično inspiriranog pojma nacije, kao u narodu ukorijenjene kulturne i sudbinske zajednice koja smije zahtijevati vlastitu državnu egzistenciju, nadahnjuju još uvijek problematska usmjerenja — apel na tobožnje pravo na nacionalno samoodređenje, simetrična obrana od multikulturalizma i politike ljudskih prava kao i nepovjerenje u prenošenje suverenih prava na nadnacionalne institucije. Habermas razjašnjava, što apologeti naroda-nacije (*Volksnation*) ne prepoznaju, kako nas upravo povijesne stečevine demokratske nacionalne države i njezinih republikanskih ustavnih načela mogu podučiti kako se trebamo ophoditi prema aktualnim problemima neizbježnog prijelaza u postnacionalne podružljene oblike (*Vergesellschaftungsformen*) (128.-191.).

Četvrti dio *Ljudska prava — globalna i unutardržavna* bavi se problemom ozbiljenja ljudskih prava na globalnoj i unutardržavnoj razini. *Bicentenary* spisa *Vječni mir* Immanuela Kanta daje povoda da se Kantova koncepcija svjetskog građanina revidira u svjetlu današnjega povijesnog iskustva. Habermas je mišljenja da se jednom suvereni državni subjekti ne smiju dugotrajnije pozivati na načelo nemiješanja u unutarnje stvari. Također, on, suprotno komunitarističkom prijedlogu Charlesa Taylora, opravdava “politiku priznavanja”, koja treba osigurati ravnopravnu koegzistenciju različitih podkultura i oblika života unutar iste republikanske zajednice (192.-276.).

Peti dio *Što znači "deliberativna politika"?* podsjeća na temeljna prihvaćanja teoretičara diskursa o shvaćanju demokracije i pravne države (Rechtsstaat). Pravna država bez demokracije ne postoji. Veza između pravne države i demokracije proizlazi iz samog pojma modernoga prava te iz okolnosti da pozitivno pravo ne može crpsti svoju legitimnost iz višega prava. Moderno pravo legitimira se na jednakomjerno zajamčenoj autonomiji za svakoga građanina, pri čemu se privatna i javna autonomija međusobno pretpostavljaju. Demokratski proces je taj koji treba osigurati privatnu i javnu autonomiju (276.-305.).

Šesti dio knjige je *Prilog k "Faktizität und Geltung"*. Pisan je kao odgovor na priloge simpozija Cardozo Law School iz New Yorka gdje je 1992. godine, odmah nakon objelodanjivanja knjige *"Faktizität und Geltung"*, održana znanstvena konferencija o toj knjizi. Prilog sadrži detaljnu Habermasovu repliku na tamošnje prigovore njegovim postavkama (309.-399.).

Habermasova knjiga *Die Einbeziehung des Anderen* znanstveno je opremljena. Svi njezini dijelovi imaju bilješke ispod teksta, a na kraju se nalazi i registar imena autora koji se spominju u knjizi (401.-404.).

Danas se mnogo priča o tzv. *clash of civilizations* i nužnosti otvorena dijaloga između različitih kultura, društava i svjetonazora. Da bi se uopće mogao voditi dijalog, potrebna su neka stajališta koja se mogu razmjenjivati. Za utvrđivanje tih stajališta knjiga Jürgena Habermasa *Die Einbeziehung des Anderen* predstavlja važan izvor i preporučuje se za studij svim poznavateljima političke teorije. Valja istaknuti kako je zaista vrijedno uložiti znatan trud koji zahtijeva čitanje kompleksnih Habermasovih rečenica.

Petar Cvekan

Prikaz

Pulcini, E.

Giornalismo su Internet: cercare, produrre e diffondere informazione online, Castelveccchi, 1997.
(*Novinarstvo na Internetu: traženje, proizvodnja i širenje online informacija*)

Novo doba nastaje pred našim očima. Naravno, još u grčevima i porođajnim mukama, jer nikome još do u detalje nije jasno kakva će biti budućnost ovoga ili onoga.

Kad je riječ o perspektivi novinarstva u 21. st., i tu se uglavnom u svijetu i u nas još uvijek piše previše uopćeno, tako da se od općenitosti ne naziru pojedinosti i nova praksa.

Ovom knjigom najpoznatiji talijanski informatičar-novinar latio se teškoga zadatka da preciznije i konkretnije dočara profil budućeg novinara.

Sadržaj knjige klasificiran je u tri teoretska poglavlja, s jednim poglavljem dodatnog štiva.

U uvodu autor osvjetljava temu i njezin glavni problem, a to je struktura i funkcija novinarstva u 21. stoljeću i u uvjetima elektroničkog medija. Pri tome naglašava kako se novinarstvo uvijek razvijalo u strogoj funkciji razvoja medija. U doba oralne komunikacije novinarstvo je bilo verbalno priopćavanje važnih vijesti. U doba pismoslovlja novinarstvo postaje svojevrсни kronikon za orijentaciju čovjeka u vremenu. U doba Gutenberga i tiskoslovne komunikacije novinarstvo se profilira, demokratizira i posve profesionalizira, da bi u 20. st. (pojavom radija, televizije i novih elektroničkih medija) Autor na kraju ove dijakronijske kratke analize zaključuje da

mu je cilj prikazati kako se novi-narstvo malo-pomalo razvija u galaksiji elektroničkih medija za polilog.

U prvom poglavlju (Od reportera do cybernovinara na mreži) Pulcini prikazuje glavne karakteristike elektroničkog novinarstva, te s tim u svezi pokazuje kako se sadašnji novinar transformira do cybernovinara koji u mreži Interneta na posve drukčiji način dizajnira tekst i njegovu grafiku, odnosno dinamičke ilustracije. Značajno je u ovoj analizi što autor argumentirano pokazuje kako je nužno da svaki novinar postigne što brže i što temeljitije i kompjutorsko-informatičku kompetenciju, jer sa sadašnjim znanjem neće moći uči u elektroničke redakcije pokretnog teksta online novinarstva.

Zapaža Pulcini dobro i to da u novinarstvo novih medija sve više ulaze "kompjutoraši", a sve manje "stari" novinari. Da bi se ta negativna pojava spriječila, nužno je novinarske fakultete opskrbljivati više s informatičko-komunikacijskim kolegijima, a manje onima s političkim i zastarjelim sadržajima koje naši studenti i sada moraju izučavati. Osim toga, nužno je za novi novinarski profil osposobljavati i metodologijsku kompetenciju novinara novih medija, jer novinar budućnosti postaje i istraživač, dizajner, komunikator i regulator cijelog novinarskog procesa.

Slabost je ove knjige što o budućnosti novinarstva uglavnom govori iz perspektive medija i njihovih mogućnosti. Da je medij važan, to je neosporno, ali je novinarstvo u svom totalitetu tetranomijski strukturirano (sadržaj, primatelj, novinar, organizacija redakcije, plus evaluacija i mjerenje učinka novinarske djelatnosti) pa ovisi o svim svojim podsustavima, a ne samo jednom.

Vrijednost je Pulcinijeve knjige, pak, u tome što ona daje pouzdanu informaciju o razvoju novih medija i oblika kako se već sada radi u elektroničkim redakcijama pokretnog teksta.

Studenti, komunikatori, novinari i ostali zainteresirani čitatelji ovom knjigom dobivaju jedan solidan i iscrpan prikaz razvoja elektroničkog novinarstva, s opisom inovacija i njihovim implementacijama. To je zato dobra propeutika "novog tipa novinarstva".

U drugom poglavlju autor posebno obrazlaže smisao, zadatke i mogućnosti prve informacijske mreže svijeta (WWW). Kako s Internetom doista ulazimo u fazu ostvarivanja *online* novinarstva, Pulcini objektivno prikazuje strukturu i funkciju WWW (svjetske informacijske mreže). Naravno, više je pozitivnih podataka, ali je autor naznačio i neke negativne osobine, među kojima je fenomen "zaslona" najveći, a on se sastoji u tome da elektroničko novinarstvo udaljava novinara od percepcije i izvornog doživljaja, pa je na Internetu kao posrednom mediju teže provjeravati istinitost svake informacije.

U trećem poglavlju ("Revolucija informacije") Pulcini piše o daljnjim trendovima razvoja novih medija, čak do sustava "Telediska" koji projekt danas razvija američki multimilijarder i zaljubljenik u znanstvenu fantastiku — Craig McCraw. Kao "savršeni egalitarni proizvod", teledisk će sustavom posebnih satelita za integraciju i diseminaciju signala svih medija prvi put u povijesti totalizirati i demokratizirati javno komuniciranje.

U ovom poglavlju autor seriozno razglaba i o funkcioniranju elektroničke redakcije i elektroničkog reportera. Interesantno je autorovo opažanje da će se već u bliskoj budućnosti sve više razvijati lokalno novinarstvo (City media), koje će konkretizirati informaciju prema mjeri i potrebama svakog čovjeka.

Za profesionalne čitatelje autor u poglavlju "Dodaci" donosi adresar korisnika elektroničke mreže i ostale korisne prijedloge o djelovanju novih medija.

Na kraju, a za studente, autor je donio specijalizirani rječnik najčešćih američkih (a to je i svjetskih) termina elektroničkog novinarstva, što će dobro doći studentima i onima koji prevode profesionalnu literaturu online elektroničkog novinarstva.

Kad smo u naslovu istaknuli “Ostvariva vizija”, time smo željeli naglasiti da se knjiga znanstveno (a ne fantastički) bavi problemima razvoja novih medija i elektroničkog novinarstva, što je zaista i ostvarivo.

Marko Sapunar

Prikaz

Svetozar Mirković

Antropika: Esej o ljudskom življenju — Totalni sistem ili ljudski univerzum? — Nove perspektive i novi pokreti

Vlastite naklade, Rijeka, 1997., 404 str.

U području humanističkih znanosti kod nas je relativno malo istraživanja koj se bave antropološkim filozofskim pitanjima egzistencije i bivstvovanja čovjeka, ali će zasigurno znanstvena studija prof. dr. sc. S. Mirkovića s Hoteleškog fakulteta — *Antropika: Esej o ljudskom življenju, Totalni sustavi ili ljudski univerzum?, Nove perspektive i novi pokreti* — koja je objavljena potkraj prošle godine, nadoknaditi tu prazninu. Radi se o vrlo značajnom sociološko-filozofskom djelu, pisanom više filozofsko-antropološkim nego sociološkim rječnikom, ali mu to ne umanjuje vrijednost.

Ova znanstvena studija, osim predgovora, sastoji se od pet dijelova, i to: Prvi dio: Sebiva, Drugi dio: Intelektualni kontinuum eksploativno bivstvo, Treći dio: Aktualni kontinuum, Četvrti dio: Socijalni sistem i Peti dio: Antropski univerzum. Očito je da se radi o vrlo kompleksnoj studiji, strukturiranoj u pet logički povezanih poglavlja.

U prvom dijelu ove znanstvene studije autor interpretira bit SEBIVA, i već u prvom poglavlju kaže: “Biti posredstvom sebe, kako dolikuje ljudima, znači generirati elemente iz kojih se tvori ljudsko bivstvo. U biti generiranja je djelovanje. Ono predstavlja specifičan oblik ljudske aktivnosti” (str. 9).

Prema autoru, dakle, da bi čovjek bio po sebi, a ne po vanjskoj stihiji, mora djelovati i djelovanjem ispuniti bivstvo, a da bi čovjek kroz svoje djelovanje ispunio svoje bivstvo i smisao življenja, mora djelovati na tri načina: 1) proaktivno, 2) reaktivno i 3) ekstatično. U nastavku prvog dijela studije prof. Mirković daje šire interpretacije pojedinih vrsta ovih djelovanja. Prema autoru, prokativno djelovanje je ljudska aktivnost, usmjerena na ostvarenje određenog cilja i obuhvaćena svojim nositeljima (ljudima). To djelovanje može biti dvosmjerno i simultano. Pod reaktivnim djelovanjem čovjeka podrazumijeva djelovanje u određenoj strukturi, tj. okruženju, gdje je glavna relacija odnos između aktera čovjeka i okruženja. Radi se o takvom ljudskom djelovanju, koje je determinirano različitim faktorima iz okruženja (socijalnom, političkom, kulturnim, ekonomskim, znanstvenotehnološkim i sl.).

Treći tip ljudskog djelovanja je ekstatična aktivnost, podrazumijevajući pod njim ljudsko djelovanje koje predstavlja sintezu subjektivnog i objektivnog djelovanja na ljudsku djelatnost i ljudsku sudbinu. “Biti ekstatičan, počiva u činjenici da je čovjek svoj subjekt i objekt istovremeno, te da se ne može nastupiti na dvije strane drugačije osim što on na jednoj radi za drugu, i na

taj način istovremeno nastupaju oboje. Obje ove vrste potpuno potpadaju pod svoje sudbinske odredbe, dok čovjekova aktivnost i način bivstva imaju karakter konkretne općosti. On ne djeluje iz zadatih odrednica, nego sebe suodređuje. Prirodna i natprirodna bića svode svoju aktivnost u permanentno kruženje, a čovjek otvara krug i sam ulazi u nove prostore bivstva.”

U nastavku ovog poglavlja, autor istražuje i interpretira ispraznu metage-nezu i sinkretizam, te podsubjektivnu i asubjektivnu svijest, kao i duhovni reziduum. Osim toga, on u ovom poglavlju istražuje i interpretira bit sintinomije i prakulture.

Treći dio studije autor je posvetio aktualnom kontinuitetu, koje je podijelio u šest poglavlja: 1) Realitet, 2) Dualizam, 3) Sindrom revolucije, 4) Sevid, 5) Osobe, 6) Svijet i historije. Iz ovih se poglavlja vidi da je autor na vrlo suptilan način istražio aktualni (sadašnji) kontinuum, gdje najprije istražuje sam realitet (stvarnost), a osobito ekonomsku revoluciju i njezine domete, potom analizira akutnu stvarnost i daje kritički prikaz ljudske egzistencije. U drugom poglavlju ovog dijela studije autor zatim istražuje dualizam između realiteta/stvarnosti i subjekta, tj. emancipaciju čovjeka.

Pri tome on između ostaloga, ističe: “U svim prethodnim razdobljima jedinka je bila podvrgnuta cjelini, bilo kompaktnoj, bilo rasutoj, a sad je prvi put u prilici da se izdvoji i koliko-toliko osamostali. Živjeti u novo doba znači, umjesto nekadašnje pokore i podložnosti, nositi se sa životom i svijetom kao partnerima i krutim protivnicima”.

Ova polariziranost u jednakosti ne čini čovjeka idealnim, ali ga čini stvarnim, onakvim kakav jest. Osobito je zanimljiva interpretacija demokratizma koju daje Mirković. Prema njemu postoje dva puta po kojima se privatna osoba kreće prema relativnoj cjelini društva. Prvi je put tržište i sveopće

razumijevanje vrijednosti, a drugi je privatni demokratizam (str. 168).

“Demokratizam predstavlja slobodnu konkurenciju u području vlasti. Kao i ovdje, konkurentna sposobnost ovisi o moći, te većina ljudi nema nikakve prilike da se demokratski uživljavaju. U tom može posluživati jačim ili se okaniti beznadnog posla. Moć je po svojoj prirodi antidemokratska, ali zahvaljujući pluralizmu, istovremeno je nositelj modernog demokratizma i njegova barijera”, tvrdi autor (str. 368.7). Naravno da bi se mogle dati kritičke opaske na ovakvu interpretaciju demokracije i demokratizma. Autor to vidi isključivo kao dominaciju jednakih nad drugim ljudima, osobito uže grupe koja ima moć (ekonomsku i političku) nad većinom, koja nema nikakva utjecaja na demokraciju.

U tom kontekstu on je naročito kritičan prema političkim strankama: “Danas stranke ne trebaju nikome koliko sebi. Osobito su pogodne za one ljude kojima je stalo prije svega do datog stanja, dakle za vladajuće i ostale konzervativne krugove. Bore se za ono što već jest, stoga stranke postaju klubovi socijalno-historijskih parazita, režima, političkih kockara i profesionalnih doživotnih opozicionara. U njima se stječe uglavnom ono što nastaje tzv. negativnom selekcijom. Pretvaraju se u središte svojevrstne socijalne inercije i entropije” (str. 175).

Teško je prihvatiti ovakve teze o političkim partijama, kao i uopće o njihovom značenju za funkcioniranje suvremene demokracije, ali i dublje, kad se gleda kroz povijest razvoja demokratskih društava i političkih partija, koje su u pluralističkoj građanskoj demokraciji odigrale izuzetno značajnu funkciju u političkom, gospodarskom, kulturnom i socijalnom razvoju najrazvijenijih društava Europe i Amerike.

U četvrtom dijelu studije, koja nosi naziv Socijalni sistemi, autor interpretira socijalne aspekte socijalnog sistema.

Ovaj dio se sastoji od tri poglavlja: 1) Intenzivan kontinuitet, 2) Sekundarni socijalitet, i 3) Totalitet. U ovom je dijelu pak svakako najinteresantnije prvo poglavlje, koje se odnosi na intenzivan kontinuitet, gdje autor istražuje autoreprodukciju, zatim rekombinaciju društva, potom prepuštenost, institucionalizam, institucije i formacije, te funkcije demokratizma.

U nastavku prvog poglavlja, autor ističe kako je djelovanje koje izaziva stihiju povratnih kretnji prema ljudima, ili je samo omogućuje, glavni izvor zbivanja. U to spadaju: a) radnje koje ljude pokreću, koje se ne uspijevaju pri sebi zadržati, pa se odvajaju i djeluju autonomno, b) izvanjska kretanja koja inače ne potječu od ljudi, bar ne izravno, međutim uključuju se u život i mijenjaju ga (str. 23).

Nadalje, autor prikazuje i interpretira oblik bivstva, i kaže da djelovanje i zbivanja stvaraju ljudsko bivstvo, pa se po svom sustavu razlikuju od svih ostalih oblika bivstava. Da bi objasnio pojavne oblike bivstva, Mirković smatra da dosadašnja terminologija nije dobra, osobito da nije dostatna da se interpretira, kao što je to bilo uobičajeno, preko bića i bitka, te se zalaže za korištenje riječi "biti", kao najrelevantnije za filozofsku interpretaciju ljudskog bivstva i njihovih pojavnih oblika.

U prvom dijelu studije autor još daje širu filozofsko-teorijsku interpretaciju bitnih pojmova za antropološko shvaćanje čovjeka i njegova djelovanja, i to u dva poglavlja: Bitelj i subjekt i Biteljski kontinuum.

Drugi dio ove znanstvene studije autor je posvetio interpretaciji inaktualnom kontinuumu, te eksploativnom bivstvu, i sastoji se od dva poglavlja: Autoeksploatacije i Heteroeksploatacije. U prvom poglavlju ovog dijela autor daje najprije interpretaciju retardiranog bivanja, gdje analizira osobito primarni odnos čovjeka prema sebi, kao i sekundarni odnos čovjeka prema sebi te

primaran odnos prema stvarima i ostalim ljudima, preko kojih iskazuje drugu stranu bivstvovanja (str. 77).

Osobito je značenje ovog dijela studije u tome što autor inzistira na potpunoj slobodi individualnosti svakog čovjeka, kao bitnoj pretpostavci funkcioniranja moderne demokracije (str. 287). Peti dio je posvećen sociološko-filozofskoj interpretaciji antropskog univerzuma, i sastoji se od tri poglavlja: 1) Primarna struktura, 2) Osobnost i 3) Metode.

U okviru prvog poglavlja ovog dijela studije autor istražuje primarnu strukturu društva i čovjeka. Najprije analizira konvergenciju bitelji, zatim koherenciju subjekta, te otvorene forme djelovanja, različite vrste pokreta, kao i proces repolarizacije u društvu. Najbitniji dio ovog poglavlja odnosi se na autorovo shvaćanje univerzuma i samorazvitka.

Autor nigdje ne navodi definiciju univerzuma, ali se vidi iz njegove šire interpretacije da pod univerzumom smatra jedinstvo prirode i društva, koji tvore svijet: "Čovjek i svijet jesu priroda, opet su samo priroda, priroda po svijetu, tj. po sebi i po čovjeku, predstavlja drugu prirodu, a priroda po čovjeku i čovjek po sebi tvore društvo i svijet" (str. 372).

U poimanju samorazvitka autor daje interpretaciju odnosa svjetova i ljudske povijesti, kao i značenja čovjeka kao glavnog aktera u tom povijesnom ljudskom razvoju. U drugom poglavlju posljednjeg dijela studije autor istražuje bit osobnosti i kaže: "Ljudi i njihovi svjetovi čine univerzum." U okviru toga, on osobito analizira aktivitet, identitet, ontoteogizam, smisao ljudskog življenja, te bitne odnose osobne odgovornosti čovjeka za sebe i ljudsku povijest.

Treće je poglavlje posvećeno metodi i metodologiji, pa autor izjednačuje metodu sa znanjem o znanju, preko kojih razotkriva stvari, prirodu i ljude,

kao i zakonitosti koje vladaju u društvenom razvoju.

Na kraju treba istaknuti da je ovo vrlo značajna znanstvena studija iz područja humanističkih znanosti, osobito iz područja filozofske antropologije, pa smo slobodni preporučiti nastavnicima i znanstvenicima koji se kod nas bave ovom problematikom da je koriste u nastavi, ali i kao podstrek za daljnja istraživanja ove vrlo značajne tematike.

Ivan Vuković